

**Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Studii Europene
Şcoala Doctorală Paradigma europeană**

**Université libre de Bruxelles
Faculté de Philosophie et Sciences Sociales
Ecole Doctorale en sciences politiques et sociales**

**Cum să devii activist în România postcomunistă ?
Metamorfozele activismului și traiectorii ale actorilor: cazul
altermondialismului și al stângii contestatare**

**Coordonatori :
Conf. Dr. Habil. SERGIU MIȘCOIU
Prof. Dr. JEAN-MICHEL DE WAELE**

**Student-doctorand :
ABASEACĂ RALUCA**

2016

Cuprins

Index al acronimelor.....	7
Introducere generală	
1. Problematika cercetării.....	8
2. Intrebări de cercetare și ipoteze.....	14
3. Definițiile conceptelor cheie.....	17
4. Interesul pentru obiectul de studiu.....	22
5. Planul tezei.....	23
Prima parte	
Capitolul 1. Un cadru teoretic pentru analiza mișcărilor sociale din spațiul postcomunist	
Introducere.....	25
Noi mișcări sociale, mișcări altermondialiste, mișcări împotriva austerității.....	26
1.1. Continuități și rupturi între trei cicluri de mobilizare	26
1.2. Transnaționalizarea mișcărilor și limitele ei	34
2. Mișcările sociale în spațiul postcomunist.....	39
2.1. Societățile civile înainte și după prăbușirea regimurilor comuniste.....	39
2.2. ONG-izarea societăților civile din Europa centrală și orientală.....	43
2.3. Rolul memoriei în mobilizările sociale.....	46
2.4. De la dizidenții anticomuniști la mobilizările grassroots.....	49
3. Ce teorie folosim pentru a analiza actorii postcomuniști.....	53
3.1. Cum să evităm o perspectivă occidental-centristă.....	54
3.2. Ce teorie poate analiza mișcările din spațiul postcomunist.....	57
3.2.1. Teoria mobilizării resurselor.....	58
3.2.2. Teoria noilor mișcări sociale.....	59
3.2.3. Mobilizare și sistem politic. Structura oportunităților politice.....	60
3.3. Explicațiile pentru o analiză în termeni de traiectorie și tipologii ale actorilor.....	63
3.4. Dependența de cale.....	71
3.5. Socializarea politică.....	72
4. Probleme de metodă.....	76
4.1. O abordare inductivă.....	76
4.2. Surse și metode.....	77
4.2.1. Istorii de viață.....	78
4.2.2. Analiza documentară.....	80
4.2.3. Participare și observație.....	81

Concluzii.....	84
-----------------------	-----------

Capitolul 2. Anticomunismul societății civile românești

Introducere.....	85
1. Societatea civilă românească în timpul comunismului.....	88
1.1. Antipolitică, dizidență intelectuală și mobilizări muncitorești.....	88
1.1.1. Repere istorice.....	91
1.1.2. Cum se explică slăbiciunea dizidenței anticomuniste românești ?.....	100
1.2. De la dizidența comunistă la prăbușirea sistemului comunist român.....	104
1.3. Ce consecințe are prăbușirea regimurilor comuniste ?.....	109
2. Memoria comunismului și mobilizările de după 1989.....	112
2.1. Intre Piața Universității și Mineriade	112
2.2. Grupul pentru Dialog Social.....	120
2.3. Raportul Tismăneanu și instituționalizarea anticomunismului.....	132
3. Traectoria capitalismului în România.....	136
3.1. Care este modelul economic pentru România postcomunistă ?.....	137
3.2. Cum putem explica această direcție.....	138
Concluzii.....	143

Partea a Doua. Crearea grupurilor (2002-2008)

Capitolul 3. Altermondialismul văzut dintr-o perspectivă românească

Introducere.....	145
1. Delimitarea obiectului. O mișcare occidentală ?.....	147
2. Emergența și parcursul altermondialismului în România (2000-2008).....	154
2.1. Revista IDEA artă + societate.....	155
2.2. Indymedia România.....	157
2.3. Manifestările pacifiste.....	163
2.4. Salvati Rosia Montana.....	164
3. Traectorii militante.....	170
3.1. Rolul muzicii punk in politizarea actorilor.....	170
3.2. Teoreticienii mondializării.....	184
3.3. Activiștii de profesie.....	186
Concluzii.....	194

Partea a treia. Efectele crizei economice asupra participării politice

Capitolul 4. Practici și traiectorii ale intelectualilor de stânga

Introducere.....	197
1. De la tranziție la criza economică.....	199
1.1. Criza economică și măsuri de austeritate.....	199
1.2. Critica tranziției și analiza de clasă în România.....	205
2. Anticomunismul ca formă de politizare. De la Raportul Tismăneanu la criza economică.....	208
2.1. De la războaiele culturale la critica sistemului capitalist.....	208
2.2. Criza ca oportunitate politică.....	215
2.3. Obiectivele și statutul grupului Critic Atac.....	217
2.3.1. Raportarea la instituțiile publice.....	222
2.3.2. Cadre ideologice.....	223
2.3.3. Critica socială a Uniunii Europene.....	227
3. Traiectorii militante ale intelectualilor de stânga.....	229
3.1. Condițiile intrării în politică.....	229
3.2. De la liberalism la stânga radicală.....	233
3.3. Motivații.....	244
4. A repolitiza și a reideologiza arta după prăbușirea comunismului.....	246
4.1. Crearea Gazetei de Artă Politică.....	248
4.2. Traiectoriile actorilor implicați în Gazeta de Artă Politică.....	250
Concluzii.....	256

Capitolul 5. Mișcările pentru democrație reală în România

Introducere.....	259
1. Desfășurarea acțiunilor	
1.1. De la mobilizările sindicale la Occupy.....	262
1.2. Protestele din 2012. Intre local și global.....	269
1.3. Toamna Românească. Antipolitica protestelor.....	279
2. Traiectorii colective ale actorilor de stânga.....	286
2.1. De la grup informal la ONG.....	286
2.1.1. Miliția Spirituală.....	286
2.1.2. Front.....	288
2.2. Rețelele libertare.....	290
2.3. Alianțele transideologice.....	300

3. Traectorii individuale.....	301
3.1. Activiștii de cursă lungă.....	303
3.2. Activiștii politizați înainte de protestele din 2012.....	312
3.3. Activiștii care se politizează în același timp cu protestele din 2012.....	319
4. Dificultățile de a fi activist libertar.....	324
Concluzii.....	328
Concluzii generale.....	331
Anexe.....	347
Bibliografie.....	359

Rezumat

Cuvinte cheie : politizare, mișcări sociale, traectorii, criză economică

Obiectivul central al cercetării noastre a fost analizarea proceselor prin care activiștii români se implică în lupte pentru dreptate socială, economică și ecologică, în lumina factorilor individuali, internaționali și contextuali. În ciuda eterogenității mișcărilor de protest din spațiul post-comunist român, scopul nostru este să ne concentrăm asupra actorilor altermondialiști care apar în contextul particular de la începutul anilor 2000 și asupra actorilor mobilizați la stânga spațiului politic românesc după izbucnirea crizei economice din 2008 și cea a mișcărilor pentru democrația reală ("real democracy movements"), ce contestă măsurile de austeritate. În ciuda acestor delimitări, plecăm de la postulatul că analiza traiectoriilor militante și a mobilizărilor sociale trebuie să integreze o dimensiune temporală. Concentrându-se asupra evoluției politicii contestatate ("contentious politics") în regiune, mai mulți sociologi remarcă trecerea de la antipolitismul dizidenților anticomuniști către acțiuni politizate și ideologizate la dreapta sau la stânga și diversificarea grupurilor, practicile asociative și a relațiilor grupurilor lor cu partidele și elitele politice. În cuvintele lui Kerstin Jacobsson, societățile civile din Europa Centrală și de Est au trecut de la organizațiile controlate de stat la societățile civile liberale finanțate de Occident și în cele din urmă la o viață asociativă mai diversificată, incluzând rețele militante suplă, finanțate din fonduri proprii și mobilizări pe termen scurt¹. De asemenea, în ciuda reticenței față de analizele

¹ Kerstin Jacobsson, "The Development of Urban Movements in Central and Eastern Europe", in Kerstin Jacobsson, *Urban Grassroots Movements in Central and Eastern Europe*, Oxford: Routledge, p. 3.

de clasă specifice societăților post-comuniste², revendicările socio-economice și de justiție socială și economică revin în regiune, deși în dimensiuni variabile³. În ultimul rând, literatura de specialitate constată că în ultimul deceniu, critica neoliberalismului și a efectelor sociale ale tranziției ocupă un rol important în studiul societăților post-comuniste, fiind cuplate cu un interes pentru gândirea politică locală⁴. Această evoluție marchează inclusiv traiectoria României post-comuniste, în ciuda contextului socio-politic, care împiedică formarea mișcărilor: lipsa unei rezistențe organizate în timpul socialismului real și revoluția violentă care a pus capăt regimului lui Nicolae Ceaușescu, moștenirea Securității, fragmentarea și opoziția dintre grupurile sociale (intelectuali versus mineri) care marchează primul deceniu de tranziție, faptul că societatea românească, non laicizată, pare a fi cufundată în conservatorism. Dacă transformările post-comuniste au fost prezentate în primul rând din perspectiva elitelor politice, cercetarea noastră se concentrează pe actorii care sunt mai degrabă în marginea⁵ politicii convenționale românești, fapt ce face posibilă o perspectivă diferită asupra societății românești în ansamblul ei. În al doilea rând, obiectivul nostru a fost de a analiza angajamentele politice de la "stânga" spațiului politic românesc, într-un context care nu este favorabil actorilor care au o agendă progresistă. Am arătat faptul că, dacă criza economică deschide oportunități atât pentru articularea unor noi forme organizaționale, cât și pentru chestionări referitoare la modelul socio-economic al tranziției, care pun la îndoială democrația liberală, acestea sunt marginale. Astfel, departe de a se fi limitat la nivelul micro, cercetarea noastră a deschis întrebări cu privire la ceea ce este acceptabil în spațiul public românesc și cu privire la dinamica "legitimitate-ilegitimitate".

Cadru teoretic și metodologic

Una dintre capcanele majore atunci când analizăm mobilizările societale din Europa centrală și orientală este cea de a căuta mișcări și fenomene similare celor occidentale, sau de a considera mișcările sociale din Europa de Est versiuni care apar cu o întârziere a mișcărilor occidentale, în loc de a porni de la originile și de la dezvoltarea proprie mișcărilor din țările post-comuniste. Acest risc devine cu atât mai important în contextul în care analizele empirice arată că

² Karel Musilek, Tomas Katrnak, "The Notion of Social Class in Czech Political Discourse", *Czech Sociological Review*, 51(3), 2015, p. 388.

³ Ondřej Císař, Jiří Navrátil, "At the Ballot Boxes or in the Streets and Factories: Economic Contention in the Visegrad Group." in Marco Giugni, Maria T. Grasso, *Austerity and Protest. Popular Contention in Times of Economic Crisis*, Farnham: Ashgate, 2015, p. 41.

⁴ Michal Kopecek, Piotr Wcislik, *Thinking Through Transition: Liberal Democracy, Authoritarian Pasts, and Intellectual History in East Central Europe After 1989*, Prague: Central European University Press, 2015, p.12.

⁵ Chiar și Campania Salvați Roșia Montană a fost, pentru o lungă perioadă de timp, în marginea politicii și a societății românești.

cele mai multe mișcări și acțiuni colective au fost difuzate în Europa Centrală și de Est prin "ONG-izarea anilor 1990" sau prin integrarea în Uniunea Europeană⁶ sau prin căi non-instituționale și individuale. La aceste date empirice se adaugă o dificultate metodologică. Pentru Tilly, sociologia mișcărilor sociale este marcată de genealogia sa și este legată de contextele politico-economice ale statelor-bunăstării de după al doilea război mondial, prin urmare, abordările sale sunt dificil de pus în practică în contexte non-occidentale⁷. Pentru sociologul citat, aceasta nu înseamnă că mișcărilor sociale sunt absente în spațiile din afara Europei de Vest, ci arată limitele abordărilor și a instrumentelor sociologiei mișcărilor sociale, precum și a teoriilor democratizării⁸. Pentru a încerca să evităm aceste riscuri, scopul nostru este de a ne concentra pe actori dintr-o perspectivă microsociologică. Intenția noastră este de a ne îndrepta atenția spre o abordare pluralistă⁹ care leagă teoretic neo-instituționalismul istoric, sociologia militantismului, sociologia mișcărilor sociale și literatura privind socializarea politică. În primul caz, abordarea specifică "teoriei dependenței de cale" se raportează la trecutul comunist și pre-comunist pentru a analiza permanența unor structuri politice, economice și intelectuale în societățile de Est¹⁰. Această abordare ni se pare utilă în încercarea de a evita riscul de a lua anul 1989 ca un punct de plecare și de a vedea perioada comunistă ca o "paranteză" ce va fi depășită și negată odată ce "normalitatea" este restabilită. Așa cum am subliniat deja, cadrul nostru teoretic nu se reduce la abordările dependenței de cale. Concentrându-se pe experiențele directe și cotidiene ale indivizilor, diverse lucrări de sociologie politică au arătat că sferile asociative, familia, școala și mass-media sunt locuri de politizare și socializare politică, acest fapt făcând necesară intrarea în biografiile și în istoriile personale și colective ale actorilor pentru a explica angajamentul acestora¹¹. O analiză în termeni de traiectorii militante, așa cum a fost aceasta propusă de adepții interacționismului simbolic, ne poate arăta că transformările post-socialiste de după 1989 nu au dus doar la modelarea cadrelor instituționale ale țărilor din Europa Centrală și de Est, ci a influențat și traiectoriile

⁶ Adam Fagan, Carmin JoAnn, *GreenActivism in Post-Socialist Europe and the Former Soviet Union*, London: Routledge, 2011, pp. 5-17.

⁷ Charles Tilly, "Social movements here and elsewhere, now and then", *Center for Social Organization Research Working Paper #580*, <http://deepblue.lib.umich.edu/handle/2027.42/51344>.

⁸ *Idem*.

⁹ Vivien Schmidt, Claudio Radaelli, "Policy change and Discourse in Europe: Conceptual and Methodological Issues", *West European Politics*, Volume 27, Number 2, 2004, p. 136.

¹⁰ David Stark, Laszlo Bruszt, *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, pp. 4-6.

¹¹ Camille Hamidi, « Eléments pour une approche interactionniste de la politisation. Engagement associatif et rapport au politique dans des associations locales issues de l'immigration », *Revue Française de Science Politique*, vol. 56, n°1, février 2006, p. 5.

individuale și modurilor în care indivizii acționează și gândesc în viața de zi cu zi. În același timp, integrarea dimensiunii temporale în analiza angajamentului politic și luarea în considerare a diferitelor etape prin care actorii sunt conduși să gândească și să acționeze într-un anumit fel, nu înseamnă presupunerea liniarității traiectorii.

Dacă analizele macrosociologice s-au axat pe structurile sociale și pe condițiile structurale care determină angajamentul politic al activiștilor, cercetarea noastră se concentrează asupra subiectivității actorilor, cu valoarea sa euristică și asupra interpretărilor făcute de aceștia, fără a neglija rolul contextului. Prin urmare, datele noastre nu sunt dictate de cadre descriptive construite a priori, ci reflectă experiențele actorilor. În acest context, am favorizat istoriile de viață ca principala metodă de colectare a datelor, completată de analiza documentară.

Ipotezele de cercetare

Prima ipoteză este legată de rolul memoriei colective în mobilizarea actorilor. În conformitate cu logica abordărilor "dependenței de cale", vom considera că începuturile, originile și anii formatori ai mișcărilor au un impact important asupra dezvoltării lor ulterioare. Mai exact, poziționarea față de regimul comunist este prima experiență politică și prima formă de angajament a generațiilor de peste 30 de ani. Extrapolând, momentul 1989 are, pentru țările din Europa centrală și de Est, aceeași importanță pe care o are momentul "mai 1968," asupra imaginarului țărilor occidentale¹². Dată fiind aceasta genealogie diferită, spre deosebire de activiștii din țările occidentale, activiștii români implicați în "mișcări pentru democrație reală" nu se referă la criza economică și la nesiguranța socială provocată de criză ca mobil de mobilizare, ci la contextul privațiunilor economice din fostul regim comunist și la deceniile de tranziție. Prin urmare, poziționarea față de fostul regim, anti-comunismul și "anti-anticomunismul" devin vectori politizanți (capitolul 4). Având în vedere aceste diferențe față de politizarea activiștilor din Europa de Vest, ni se pare central să ne concentrăm pe tradiția militantă a țării, deoarece atât în contextul la începutul anilor 2000, cât și în contextul crizei economice din 2008, dinamica națională au condus grupurile contestatatoare să caute în nivelul internațional un cadru pentru acțiunile lor și aceasta în ciuda difuziunii practicilor militante străine.

¹² Donatella della Porta, "Mobilizing for Democracy: The 1989 Protests in Central and Eastern Europe", in Olivier Fillieule, Guya Accornero (eds.), *Social Movement Studies in Europe: The State of the Art*, New York: Berghahn Books, 2016, pp. 42-45.

Cea de a doua ipoteză a cercetării noastre susține marginalizarea activiștilor de stânga din România post-comunistă, legată de existența logicii de excludere, precum și de interacțiunea acestora cu alți actori sociali. Pentru a reveni la ipotezele lui Kerstin Jacobsson, dacă viața asociativă din România s-a schimbat în ultimii ani și a trecut de la o monopolizare a "societății civile liberale finanțate de Occident", la actorii care critică și doresc să se distanțeze de acesta, această metamorfoză a activismului" în România se petrece în afara vieții politice instituționalizate, rămânând în "ghetoul politic".

Structura tezei

Pentru a urmări evoluția practicilor actorilor care încearcă să își legitimeze discursul în România post-comunistă, teza noastră este organizată în ordine cronologică. Mai exact, am urmărit metamorfozele activismului în România prin intermediul a patru secvențe cronologice și analitice: anti-politica (perioada comunistă), profesionalizarea (anii 1990), schimbarea cadrului (începutul anilor 2000, prin emergența mișcărilor anti-globalizare), politizarea (perioada de după criza economică). În al doilea rând, am clasificat actorii în funcție de tipul repertoriilor de acțiune utilizate pentru a lua în considerare factorii ce conduc indivizii să se angajeze într-o acțiune în loc de o alta. În acord cu secvențele identificate în perioada post-comunistă, cercetarea noastră este organizată în trei părți și cinci capitole. Prima parte clarifică cadrul teoretic și metodologic și în același timp, oferă o primă imagine asupra mișcărilor dizidente de la sfârșitul regimurilor comuniste și asupra impactului acestor actori în perioada post-comunistă. Actorii care transformă marginalitatea lor politică de la sfârșitul perioadei comuniste în resursă politică se remarcă printr-un discurs anticomunist înrădăcinat în poziții liberale sau conservatoare. Această operațiune de trimitere la originea constituirii societății civile și a mișcărilor sociale în spațiul post-comunistă ne permite să evidențiem genealogia diferită a societății civile și a mișcărilor sociale din Europa Centrală și de Est în raport cu cea din Europa occidentală. Întrucât aceste aspecte au fost analizate de către alți cercetători, ele vor fi discutate aici pornind de la surse secundare și centrându-ne pe impactul lor asupra actorilor contestatari care apar la începutul și sfârșitul anului 2000. A doua parte prezintă crearea unor rețele alterglobaliste în România, pusă în legătură atât cu liberalizările care au loc la sfârșitul anilor 1990 și la începutul anilor 2000, dar și cu intrarea în contact a actorii locali cu activiști și cu organizații străine. Cea de a treia parte se concentrează asupra impactului crizei economice asupra mobilizării actorilor și asupra rupturilor și continuităților cauzate de criza economică asupra formelor asociative deja existente. Această ultimă parte este, la rândul ei,

împărțită în două părți, în funcție de repertoriile de acțiune folosite de actori: producția teoretică (capitolul 4) și acțiuni directe (capitolul 5).

Metamorfozele activismului în România postcomunistă

Am văzut că începutul anului 2000 aduce o diversificare a temelor de mobilizare, incluzând acțiuni pacifiste și de combatere a războiului și acțiuni de solidarizare cu persoanele fără adăpost. La sfârșitul anilor 2000, măsurile de austeritate și privatizarea serviciilor publice devin teme cu un potențial de mobilizare importantă. Actorii care apar la sfârșitul anilor 2000 în spațiul public vor dobândi în timp o sensibilitate socială și își vor ideologiza și politiza acțiunile și practicile. Critica așa-numitei "tranziții", mai exact a efectelor sociale ale acesteia, a inegalităților sociale, a dimensiunii conservatoare și patriarhale a societăților din Est, precum și o abordare internaționalistă a regiunii post-comuniste vor deveni elemente importante pentru actorii contestatari ce emerg în anii 2000 la stânga Partidului Social Democrat și a spațiului politic românesc. Solidarizările cu persoanele fără adăpost, cu evacuații și cu refugiații, integrate în acțiuni care revendică "dreptul la oraș", luarea în considerare a statutului emigrantului și privatizarea serviciilor publice sunt plasate într-un context global și schimbă dinamica mobilizării în spațiul românesc. Dacă cercetările asupra tranziției s-au interesat mai degrabă de transformările economice, instituționale și politice, o reflecție structurată asupra efectelor sociale ale tranziției, dar și asupra crizei economice s-a impus treptat în spațiul public românesc, chiar dacă acestea rămân marginale.

Nevoia de a integra mobilizările sociale într-o dimensiune temporală

Putem răspunde la întrebarea noastră de cercetare centrală : "Cum devii activist în România post-comunistă?" prin utilizarea a patru aspecte pe care le considerăm esențiale pentru explicarea politizării și a angajamentului politic al actorilor analizați.

1. Ca rezultat al socializării politice a actorilor în mediile occidentale

Ieșirea din abordările culturaliste și din viziunile exotizante asupra mobilizărilor societale din Europa centrală și orientală a fost, de la început, unul dintre obiectivele noastre. În acest scop, am ieșit din spațiul post-comunist, insistând asupra mizelor globale ale mobilizărilor românești începând cu 2002. Am demonstrat că actori deja politizați și care reflectau la o alternativă politică de o perioadă relativ îndelungată de timp au profitat de oportunitățile oferite de criza economică pentru a deveni vizibili în spațiul public. În ceea ce privește socializarea politică a activiștilor

români în mediile militante occidentale, se pot deschide mai multe întrebări: Incepând cu ce perioadă putem vorbi de o intrare a activiștilor români în alianțe transnaționale? Care sunt efectele intrării în alianțe regionale și transnaționale asupra angajamentele actorilor? Acestea sunt considerate ca o oportunitate și o resursă, sau, dimpotrivă, ele generează forme de rezistență?

Pe de o parte, am arătat că, de la începutul anilor 2000, activiștii altermondialiști români intră în formele de organizare inspirate din spațiile occidentale, că nivelul supranațional și că alianțele cu activiștii străini sunt văzute ca resurse politice importante. O anumită transnaționalizare a activismului românesc are loc și prin canale non-instituționalizate. Cu toate acestea, activiștii români răspund la apeluri de mobilizare ale organizațiilor din Europa de Vest și participă la structuri organizatorice construite de activiști din Europa de Vest, Europa de Sud sau din America Latină. În acest context, participarea activiștilor români la aceste forme de organizare este destul de pasivă și are un impact direct redus asupra liniilor ideologice și organizatorice ale mișcărilor altermondialiste de la începutul anilor 2000 și ale mișcărilor pentru democrație reală ce emerg după criza economică din 2008. Aceste mișcări globale iau puțin în calcul experiențele legate de socialismul real ale societăților din Estul Europei.

Pe de altă parte, difuziunea ideilor și a practicilor militante din Europei de Vest redeschide întrebările privind raportul românilor cu "Occidentul". Cea mai comună narațiune rămâne cea conform căreia modernizarea societății românești își are rădăcinile în surse de inspirație din Europa de Vest¹³. Totuși, în cazul nostru, traiectoriile actorilor demonstrează că, chiar dacă intrarea în contact cu "Occidentul" a fost o sursă de inspirație importantă, actorii aveau deja predispoziții care i-au împins să rezoneze cu anumite idei și tipuri de acțiune.

2. Ca urmare a unui proces de distanțare de asociațiile create după 1989

Apariția mișcărilor altermondialiste și pentru democrație reală în spațiul românesc se face printr-un proces de distanțare de formele asociative create după 1989, de intelectualii anticomuniști față de ceea ce literatura de specialitate numește "activism tranzacțional". O logică de delimitare marchează traiectoriilor actorilor individuali și evoluția lor în câmpul politic și social românesc. Activiștii alterglobaliști și cei deveniți vizibili în spațiul public românesc după izbucnirea crizei economice s-au delimitat de "viziunea anti-politică", promovată de intelectualii anticomuniști, de

¹³ Ivan T. Berend, « What is Central and Eastern Europe », *European Journal of Social Theory*, vol. 8 no. 4, 2005, p. 402.

narațiunea privind nevoia de "revenire în Europa și de "mitul investitorului străin", care va aduce prosperitate și va îmbunătăți viața oamenilor. La începutul anilor 2000, abordările "postcoloniale", eurosceptice și anti-liberale, atât teoretice, cât și ancorate în acțiuni directe încep să apară în România post-comunistă, rămânând, totuși, marginale. Critica ONG-urilor și a societății civile liberale românești dependente în mare măsură de sprijinul financiar al instituțiilor internaționale este, de asemenea, o formă de distanțare în raport cu rețelele occidental-centrice create în anii 1980.

3. Ca un interes pentru gândirea politică locală și condițiile de mobilizare interne

Spre deosebire de Grupul pentru Dialog Social, care încearcă să creeze o societate civilă românească după modelul occidental, grupuri precum Gazeta Arta Politică, Frontul Comun pentru Dreptul la Locuire și unele rețele libertare se interesează de experiențele interne, de formele de rezistență locale, de multe ori ignorate și de păstrarea relațiilor comunitare în societatea românească postcomunistă. Faptul de a căuta o tradiție locală și forme de rezistență în practicile care par a nu fi politice face parte dintr-un proces de distanțare de societățile civile "ONG-zate" și care promovează un discurs inspirat dintr-o sinteză între neoliberalism și liberalismul politic. Interesul față de condițiile de mobilizare internă se distanțează atât de proiectul comunist impus "de sus", cât și de cea și de societatea civilă elitistă și ONG-izată de după 1990.

4. Ca efect ale unor socializării succesive

În timp ce este de necontestat faptul că atât schimbarea de regim, cât și cea de context au permis o transformare a formelor asociative, aceasta nu explică contururile ideologice ale noilor organizații. În această perspectivă, cadrul teoretic ales ne ajută să nu gândim "momentul 1989" ca pe o "pauză", sau "paranteză" în evoluția societăților din Europa centrală și orientală și de asemenea, ne ajută să evităm tendința de a privi criza economică ca unic declanșator al mișcărilor sociale în regiune. Din contră, obiectivul nostru a fost să ne centram pe dimensiunea temporală și cumulativă a angajamentului politic al actorilor. În această perspectivă, a intra în biografiile actorilor înseamnă a lua în considerare un proces de politizare pe termen lung, valori și atitudini care preced angajamentul politic efectiv, o mare parte dintre actorii ce apar în spațiul public românesc după 2011 fiind deja politizați înainte de izbucnirea crizei economice, chiar dacă acesta a fost un pretext pentru angajamentul lor public. Prin analiza traiectoriilor și motivațiilor actorilor, am arătat că intrarea într-o nou grup nu se face doar datorită schimbării de regim politic, ci prin intermediul unei serii de experiențe individuale și colective, precondiții sociale, temporalități

biografice și rețele de sociabilitate și solidaritate. De altfel, cazul "activiștilor de cursă lungă" a dovedit că socializarea în regimul "socialist real" nu a produs efecte uniforme și nu a provocat o negare totală a oricărei apartenențe la colectiv. Așadar, considerăm că teza asupra refuzului individului postcomunist de a se implica în organizații militante, ce apare des în literatura privind societățile civile post-comuniste, ar trebui să fie reexaminată după mai mult de două decenii după prăbușirea regimului comunist.

Dintr-un alt punct de vedere, spre deosebire de discursul asupra "excepționalismului românesc", pentru noi, mobilizări sociale din România după 2002 sunt departe de a fi excepționale. Din contră, "particularitatea românească" este redusă la o serie de parametri calitativi vizând politizarea și socializarea actorilor, precum fascinația pe care unii actori au simțit-o în timpul copilăriei și a adolescenței față de naționalism, sau față de autori care se apropie de extrema dreaptă precum Emil Cioran și Mircea Eliade, pentru misticism, absența unui transmiteri familiale, angajamentul tardiv și reflexiv al activiștilor români în comparație cu activiștii occidentali, sau chiar cu cei din Europa centrală. În afara acestor caracteristici locale, activiștii români trec printr-o serie de socializări succesive care definesc intrarea în politică a acestora. Ca și în Europa de Vest, activismului românesc include o serie de cunoștințe teoretice, de know-how practic, "achiziționarea de obiceiuri sau reflexe, (...) acumularea unui capital militant reconvertibil în alte domenii"¹⁴ și determină schimbarea modului de viață.

¹⁴ Simon Luck, « Sociologie de l'engagement libertaire dans la France contemporaine. Socialisations individuelles, expériences collectives et cultures politiques alternatives », Université Panthéon-Sorbonne - Paris I, Sciences Politiques, 2008, p. 451.